

Absolventka předložila na Pedagogické fakultě Západočeské univerzity v Plzni disertační práci Purismus 20. století z hlediska jazykové výchovy. Vzhledem k tomu, že jde o práci, jejímž obsahem je analýza purismu 20. století, a že jde o dílo, které bylo vymezeno historicky, musíme v něm předpokládat značnou pluralitu pojmů a také rozsáhlé znalosti, které se neomezují na 20. století. Při kritickém čtení rozsáhlého rozboru si kolegyně zkomplikovala řešení úlohy, protože nezůstala při analýze různých typů puristických prostředků, ale stanovila si i zkoumání jejich účasti na postupném konstituování spisovné češtiny. Musíme po právu konstatovat, že si ve své práci nijak neulehčovala rozbor jednotlivých typů purifikace, ale volbou poměrně složité osnovy textu musela čelit požadavku, aby všude udržela užívání pojmů, které by si zachovaly svůj význam v jazykové teorii.

Tematika práce je účelně vymezena kapitolou Cíle práce. Očekávali bychom, že se autorka spokojí jen vypočítáváním „cílů práce“, ale ona si stanovila analýzu metod a struktury textu. Přitom popsala historicky se měnící „užité metody“, aby naznačila „pracovní hypotézy“. Přijetím tohoto programu se pokusila sjednotit metody, které měly postačit k vymezení typů purismu. Záslužné je „vymezení základních pojmů“, zvláště vřazení pojmu „jazykového purismu“ do „teorie jazykové kultury“ a upozornění na to, že purismus nabývá v různých obdobích různé podoby a že dokonce u značné části lingvistů ztrácí svou podporu. Zde bych chtěl ocenit zvláště historické hodnocení purismu jako směru rozhodujícího o kultuře jazyka. H. Chýlová zde zaujala pozici, k níž dospěla „teorie jazykové správnosti“. Je záslužné, může-li lingvista dospět analýzou současného stavu spisovné češtiny k odvolání metody, a tak zbavovat pojem „spisovný jazyk“ možnosti přirozeného vývoje.

Vzhledem k tomu, jak se měnily soudy o spisovném jazyce a jak rozdílně se posuzovaly výrazové prostředky spisovného jazyka, je třeba uvítat, že se H. Chýlová vlastně od purismu odpoutala a na mnoha místech své kritiky nabádala k opuštění teorie, která vlastně komplikovala nutný rozvoj spisovného jazyka. Poněvadž patřím k lingvistům, kteří měli k puristickému chování odmítavé stanovisko, rád jsem četl autorčiny vývody, v nichž je purismus považován za chybný směr teorie jazykové kultury.

Velmi cenné jsou v práci kapitoly „Zdroje a klasifikace typů jazykového purismu“ a „Purismus 19. a 20. století“. Autorce se podařilo podat historii českého puristického snažení, přičemž svůj výklad stále doprovázela zjišťováním souvislostí mezi jednotlivými etapami purifikování našeho jazyka. Všude prokazovala velmi dobrou znalost vývoje spisovného jazyka a zejména na purismu 20. a 21. století přesvědčivě dokumentovala, jak se v Česku jazyková kultura účinně zbavovala nacionálně podmíněných postojů. Prokázala přitom porozumění pro výrazové prostředky spisovného jazyka a také smysl pro principy jeho kodifikace, která přes snahy o regulaci jazyka zajišťovala jeho pozoruhodnou volnost. V úvahách H. Chýlové jsme svědky postupného osvobodování vývoje spisovné češtiny od puristických zásahů. Můžeme bez nadsázky říci, že se češtině dostalo shrnutí dosavadních úvah o tom, jakým směrem se má vyvíjet kultivace našeho jazyka. Všude je třeba ocenit autorčinu sčtetlost v odborné lingvistické literatuře, která umožnila kritické shrnutí všech dosavadních poznatků o stavu spisovného jazyka.

Od 6. kapitoly autorka podává charakteristiku různých typů puristických zásahů. Množství puristických příruček a rozdílnost funkcí puristických zásahů, které se množí od doby, kdy se purifikace jazyka stala součástí péče o jeho správnost, donutilo autorku k detailnímu členění materiálu podle typu purifikace. Přitom se vyhnula vyčerpávajícím výčtům kritizovaných

prostředků, protože takové výčty by sotva mohla zvládnout. Místo toho volí příklady na puristické zásahy podle různých období. Situaci si tím komplikuje, protože se puristické zásahy několikrát opakují v různých obdobích. Uveďme jako příklad útoky na kompozita, a to zejména taková, která mají své vzory v němčině. Pronásledování kompozit některé brusy doporučovaly až do nejnovější doby.

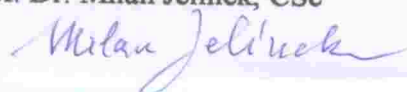
Veliký rozsah puristických zásahů do jazyka znemožňoval pak autorce důkladnější výklad podstaty chyb, kterých se puristé dopouštěli. Pravda, takové rozbory, v nichž by se hlásila o slovo etymologie a frazeologie, nebylo by ovšem možné propracovat při sledování spisovné češtiny 18. století, popř. období ještě staršího.

Moc bych se přimlouval za to, aby autorka připravila slovník výrazových prostředků, u nichž musíme počítat s cizími vlivy. Takový požadavek by ovšem donutil autorku vypracovat analýzy etymologické. Musím poznamenat, že pronásledované druhy nejsou od sebe vždy v dostatečné míře odlišeny. Je to důsledek toho, že autorka neprovádí rozbory jistých kategorií výrazových prostředků, nýbrž volí jen typické příklady. Musela by však přitom omezit rozsah svých zájmů.

Obecně mohu konstatovat, že H. Chýlová předložila práci dobře promyšlenou, účelně členěnou a jasně formulovanou. Plně ji zvládla i po stránce terminologické. Proto navrhuji, aby předložený text byl považován za výborný podklad pro úspěšné obhájení disertační práce.

V Brně dne 7. října 2012

Prof. Dr. Milan Jelínek, CSc

Posudek doktorské disertační práce Heleny Chýlové *Purismus 20.století z hlediska jazykové výchovy*

V dnešní době charakterizované silnými globalizačními tendencemi v mnoha oblastech veřejného života se zvolené téma jazykového purismu projevuje jako krajně naléhavé a aktuální. K jeho zpracování z hlediska školní jazykové výchovy autorka přistoupila se solidní znalostí příslušné odborné literatury domácí i zahraniční a složité a dynamicky se proměňující historie problematiky v českém prostředí; vhodně přitom spojila poznatky historické a teoretické (kapitoly 1 – 5) s metodologií empirického výzkumu, soustředěného zejména na učebnice základní a střední školy v období dvacátých až sedmdesátých let 20. století (kap. 9). Komplexnímu porozumění projevům purismu napomáhá i rozbor příspěvků v *Naší řeči* a v souvislosti s tím především pozornost věnovaná pojetí jazykové kultury vypracovanému Pražským lingvistickým kroužkem. Nepochybně pracovním úkolem bylo i zpracování dotazníkových údajů o názorech a postojích 102 studentů bohemistiky Pedagogické fakulty Západočeské univerzity v Plzni.

Právě výsledky uvedeného dotazníku (odpovědi studentů na otázky 9, 10, 12), které autorka sama považuje za překvapivé, však ukazují na složitost a vnitřní rozpornost pojmu purismus. Jako směr, často při výuce ilustrovaný extrémními až komickými stanovisky a příkazy, je odsuzován, jako pocit, jímž se řídí posuzování konkrétních jazykových projevů nebo jednotlivých případů, však navzdory školou zprostředkovaným informacím ve veřejnosti přetrvává nebo dokonce sílí. To svědčí o tom, že jazykový purismus je vždy třeba chápat jako nedílnou součást společenského dobového, politického, kulturního kontextu. Podobně nevyjasněné otázky ovšem panují i ve sféře purismu právního, architektonického aj. Na mnoha místech své práce autorka prokazuje, že si je dynamiky společenské úlohy purismu dobře vědoma (výslovně to zdůrazňuje na s. 15), spolehlivě zná např. nedávná objevná hodnocení činnosti Jiřího Hallera (Stich, Sedláček, Chromý), která tuto rozpornost výstižně charakterizují. Dobrou znalost odborné literatury prokazuje i při hodnocení Josefa Zubatého, u něhož se podobný rozpor ukazuje v případech nástupní rektorátní řeči a článku v *Naší řeči* z r. 1920 na straně jedné a jeho redakčním a autorským působením v tomto časopise na straně druhé. V odborné literatuře bohužel stále postrádáme podrobnější soupis jevů, které díky jazykovému úzu nejen vyvrátily, ale také v řadě případů prokázaly platnost puristických pouček, i když především práce Milana Jelínka tu přinášejí mnoho cenných poznatků.

Přínosem disertace jsou i stručné, ale výstižné portréty vybraných jazykovědců, Snad by bylo vhodné vysvětlit okolnost, že v sedmdesátých a osmdesátých letech Milan Jelínek publikoval pod jménem Oldřich Ševčík nebo Jan Balhar. O tom, že jde o jednu osobu, se

čtenář vlastně nepřímou dozvídá teprve na s. 57, ačkoli právě autor uváděný jako Ševčík se stává jedním z hlavních pramenů významné práce Thomasovy. Znalce dobového kontextu možná překvapí, že jako představitel marxistické kritiky purismu se v disertaci uvádí zrovna Karel Hausenblas (s. 55). Pokud by autorka uvažovala o úpravě své práce pro knižní vydání, mohla by ještě uvážit zařazení významného českého japanologa působícího v zahraničí Jiřího Neustupného, který spojuje téma purismu s problematikou jazykové politiky a jazykového managementu.

Na četných místech disertace autorka správně poukazuje na jistou setrvačnost školní výuky. To platí jak o jejím pochopitelném zaostávání za lingvistickou teorií, tak o přetrvávání ve škole získaných poznatků v jazykovém chování a v postojích absolventů. Tím se možná vysvětluje oprávněnost časového rozpětí mezi autorčiným výzkumem učebnic, který zasahuje minulé století do sedmdesátých let (s dnes již zanedbatelným působením němčiny a kdy se vliv anglicismů přece jen částečně omezoval jen na specifické funkce jazykových projevů a reguloval se i politicky), a výsledky dotazníku, jehož respondenty jsou studenti současní. Nastoluje se tak otázka, zdali se vůči současnému náporu angličtiny a anglicismů lidé (v daném případě zastoupení respondenty výzkumu) staví lhostejně, chápou ho jako samozřejmost, nebo zdali se mu (třeba i pod vlivem školních učebnic nebo svých někdejších učitelů) brání. Právě ta poslední varianta by pak zdůvodňovala volání po intenzivnější jazykové intervenci ze strany akademických institucí, ale také redakcí a autorů nejrůznějších terminologických slovníků a nomenklatur. – K tomu jen malá poznámka. Zcela stranou pozornosti puristů ze zřejmých důvodů zůstaly okrajové, ale dlouhotrvající vlivy ruštiny, v lexikální oblasti nápadné zejména neobvyklými hláskovými kombinacemi nebo dobově podmíněnými významy (chozrasčot, obezlička, perestrojka). Tyto vlivy se v širším měřítku projevovaly syntaktickou komplikovaností některých textů, hlavně novinářských, snad i jistým oživením přechodníků a nápadným způsobem i oblibou zkratk tvořených iniciálami slov (děldop, diamat, histmat). Jinak ovšem právě s výjimkou ruštiny intenzita různých puristických vystoupení vyjadřovala pocity ohrožení ze strany venkovních tlaků mocenských, politických a kulturních.

Moje zcela marginální poznámka v souvislosti s autorčiným historickým výkladem zmiňujícím florentskou Akademii a německou Fruchtbringende Gesellschaft se týká i možnosti uvést také britskou Royal Society s vyhraněně puristickým programem založenou r. 1662 Thomasem Spratem. K této poznámce mě vede široce sdílená mylná představa, že ~~y~~ angličtina purismus nezná. K celistvosti této informace by přispěla rovněž zmínka o

purismu francouzském, který v novověké Evropě zásluhou Académie française patří k historicky nejstarším a který vrcholí v současném jazykovém zákonodárství ve Francii.

Autorčin styl je jasný a výstižný. Chyby v pečlivě redigovaném textu jsou ojedinělé. Na s. 54 Zenkl, od r. 1911 profesor češtiny na obchodní akademii v Praze Karlíně, poté pražský primátor a místopředseda vlády, byl Petr, nikoli Karel, jinde v textu už správně, na s. 29 limae (genitiv) labor, ne lime), na s. 29 – Gesellschaft se píše s jedním -s- v druhé slabice.

Na závěr bych rád autorce položil otázku, zdali purismus ve své práci chápe výhradně negativně, nebo jako komplexní jev s velice složitými příčinami vzniku a rozporuplným vlivem. Odpověď tu asi nemusí být jednoznačná, spíš by mě zajímal autorčin názor na celou problematiku a jeho zdůvodnění.

Z celkového vyznění posudku myslím nepochybně vyplývá, že disertace prokázala autorčinu schopnost vědecky pracovat, spojovat poznatky teoretické i praktické a přesvědčivě vyložit rozsáhlejší téma. Proto předloženou disertaci doporučuji jako vhodný podklad pro úspěšnou obhajobu a pro udělení hodnosti PhD.

V Praze 21. října 2012

Prof. PhDr. Jiří Kraus, DrSc.

Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy